Portret ob častitljivem jubileju

Devetdesetletnik LOJZE LEBIČ

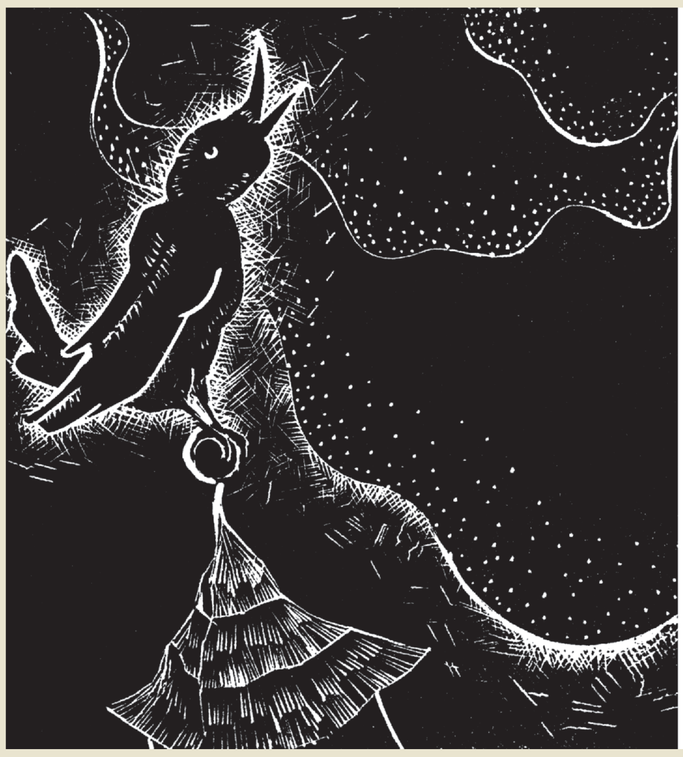

Skladatelj, dirigent, profesor, mislec, akademik

UNIVERZA V LJUBLJANI
FF Filozofska fakulteta
Oddelek za muzikologijo

MOHORJAN PREVALJE

Avtorja razstave: **dr. Katarina Bogunović Hočevar** (Oddelek za muzikologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani) in **Jožko Kert** (Kulturno društvo Mohorjan Prevalje)
Fotografsko in notno gradivo: **skladateljev osebni arhiv, Kulturno društvo Mohorjan Prevalje**
Oblikovanje: **Igor Senekovič**

Lojze Lebič

ŠTIRI KOSOVELOVE PSEMI

za visoki glas in klavir

FOUR SONGS ON KOSOVEL'S POEMS

for high voice and Piano

Življenjska pot

Lojze Lebič, rojen na Prevaljah, je po maturi na Gimnaziji Ravne (1952) diplomiral iz arheologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (1957). Na Akademiji za glasbo je študiral kompozicijo pri Marjanu Kozini in dirigiranje pri Danilu Švari. Že v študijskih letih je služboval kot korepetitor na Srednji baletni šoli, na začetku šestdesetih let pa je vodil Akademski pevski zbor Tone Tomšič.

V obdobju med 1962 in 1972 je bil umetniški vodja in dirigent Komornega zbora RTV Ljubljana. Z radijskim zborom je gostoval na številnih uglednih mednarodnih festivalih: Bydgoscz, Poljska (1966), Flandrijski festival, Belgija (1968), Ohridsko poletje, Makedonija (1968), Jihlava, Češka (1969), Bienale sodobne glasbe Zagreb, Hrvaška (1969), Dubrovniške poletne igre, Hrvaška (1969). Vrednost dirigentskega dela je potrjeval s snemanji plošč – tudi za tuje producente, med drugim za belgijski radio (*I Fiaminghi in Europa*, 1969).

Profesorsko delo je začel na Pedagoški akademiji v Ljubljani leta 1972, nadaljeval pa kot redni profesor na Oddelku za muzikologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer je predaval vse do upokojitve leta 1998.

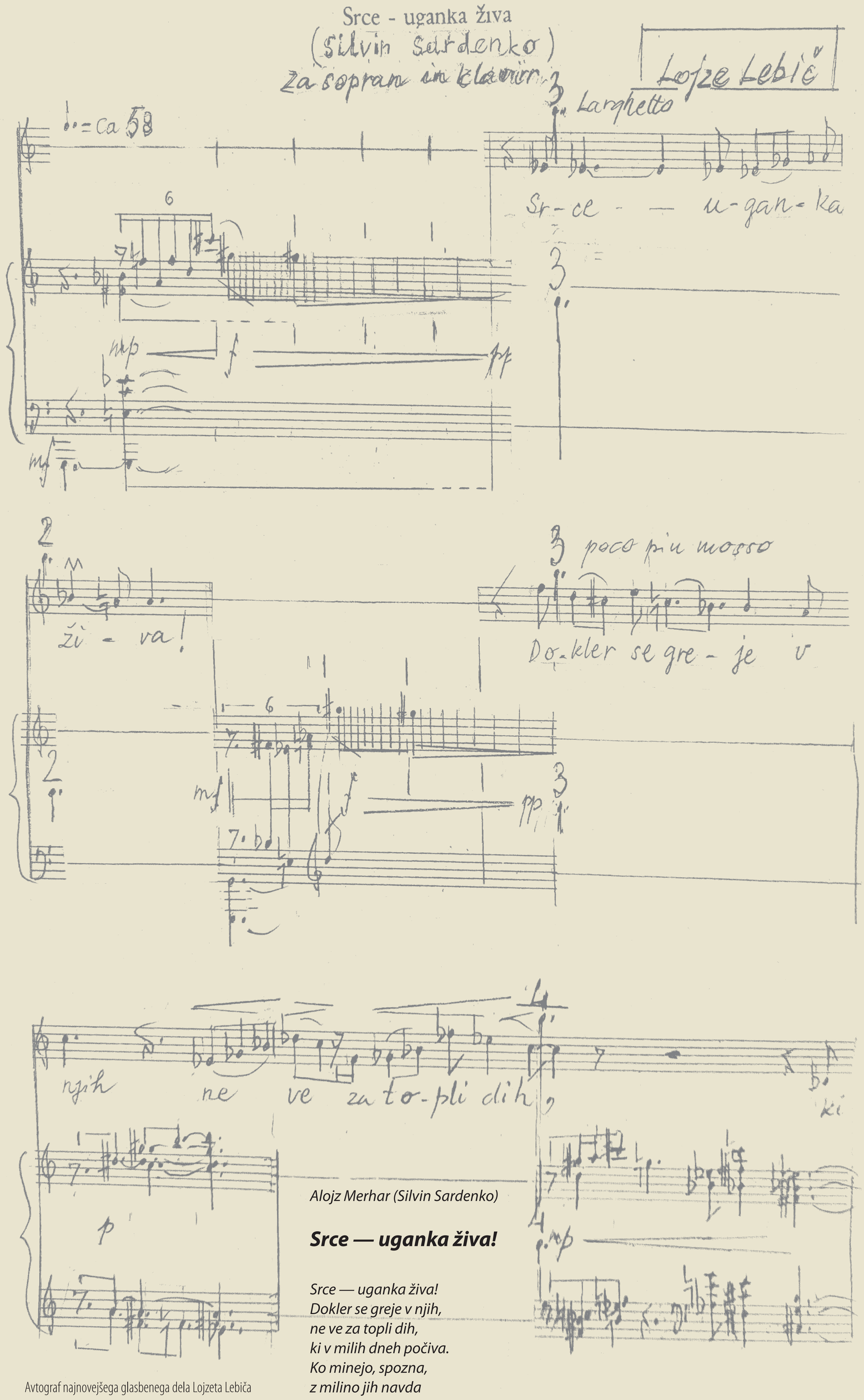
Temeljna Lebičeva zavezanost je vseskozi veljala komponiranju. Prva skladateljska dela so nastajala že v Ravenskih dijaških letih, globlja ustvarjalna iskanja pa so se nadaljevala v času študija v Ljubljani. Na koncertih študentskega Kluba komponistov s konca petdesetih let, predvsem pa v skupini Pro musica viva v šestdesetih, ko je ansambel Slavko Osterc z dirigentom Ivom Petrićem doma in v tujini izvedel številna Lebičeva dela, je skladateljevo ime začelo sooblikovati novo poglavje v zgodovini slovenske sodobne glasbe.

V sedemdesetih letih se je Lebič izpopolnjeval na poletnem tečaju za sodobno glasbo v Darmstadtu in v elektronskem studiu v Beogradu. Po intenzivnem in kritičnem soočenju s sodobnimi kompozicijskimi težnjami si je izoblikoval osebno govorico, razpeto med zvočno silovitostjo ter meditativno zadržanostjo, svetovljansko modernostjo in zaverovanostjo v dediščino preteklih kultur.

V prebojnih šestdesetih je Lebič med drugim komponiral na Zajčevo besedilo navdihnjeno kantato *Požgana trava,* vrsto prodornih komornih del in »skrivnostno razburljivega« *Koranta*. Vase zazrti in turobni *Nicini* v sedemdesetih je sledila vrsta večplastnih komorno ubranih del (*Tangram*, *Chalumeau*, *Okus po času, ki beži*) in antologijske zborovske skladbe. Osemdeseta leta so zaznamovana z *Novembrskimi pesmimi*, odrskim *Fauvelom '86*, skrivnostnim *Urokom*, melanholično *Pesmijo od zarje* in ob slovenski pomladi simfonično *Queensland Music*. V novem družbenem času, v devetdesetih, je Lebič še bolj poglobil angažiran odnos umetnika do umetnosti, kulture in družbe. Takrat nastaneta tudi z davnino povezana *Ajdna* in *Simfonija z orglami*.

Lebičeva dela so bila izvajana na številnih mednarodnih festivalih, med drugim na Svetovnih glasbenih dnevih ISCM (Bruselj 1981, Zürich 1991, Bukarešta 1999), Glasbenem bienalu Berlin, Varšavski jeseni, Glasbenem festivalu Pan v Seulu, Festivalu Saint Denis v Franciji, na Danubiani Temišvar v Romuniji, festivalu Unisa Transnet Pretorija v Južni Afriki, na Mednarodnem zborovskem festivalu Golden Gate v San Franciscu in drugod.

Leta 1994 je Lojze Lebič prejel Prešernovo nagrado za skladateljski opus, leto pozneje pa je postal redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Avtograf najnovejšega glasbenega dela Lojzeta Lebiča

Alojz Merhar (Silvin Sardenko)

Srce — uganka živa!

Srce — uganka živa!
Dokler se greje v njih,
ne ve za topli dih,
ki v milih dneh počiva.

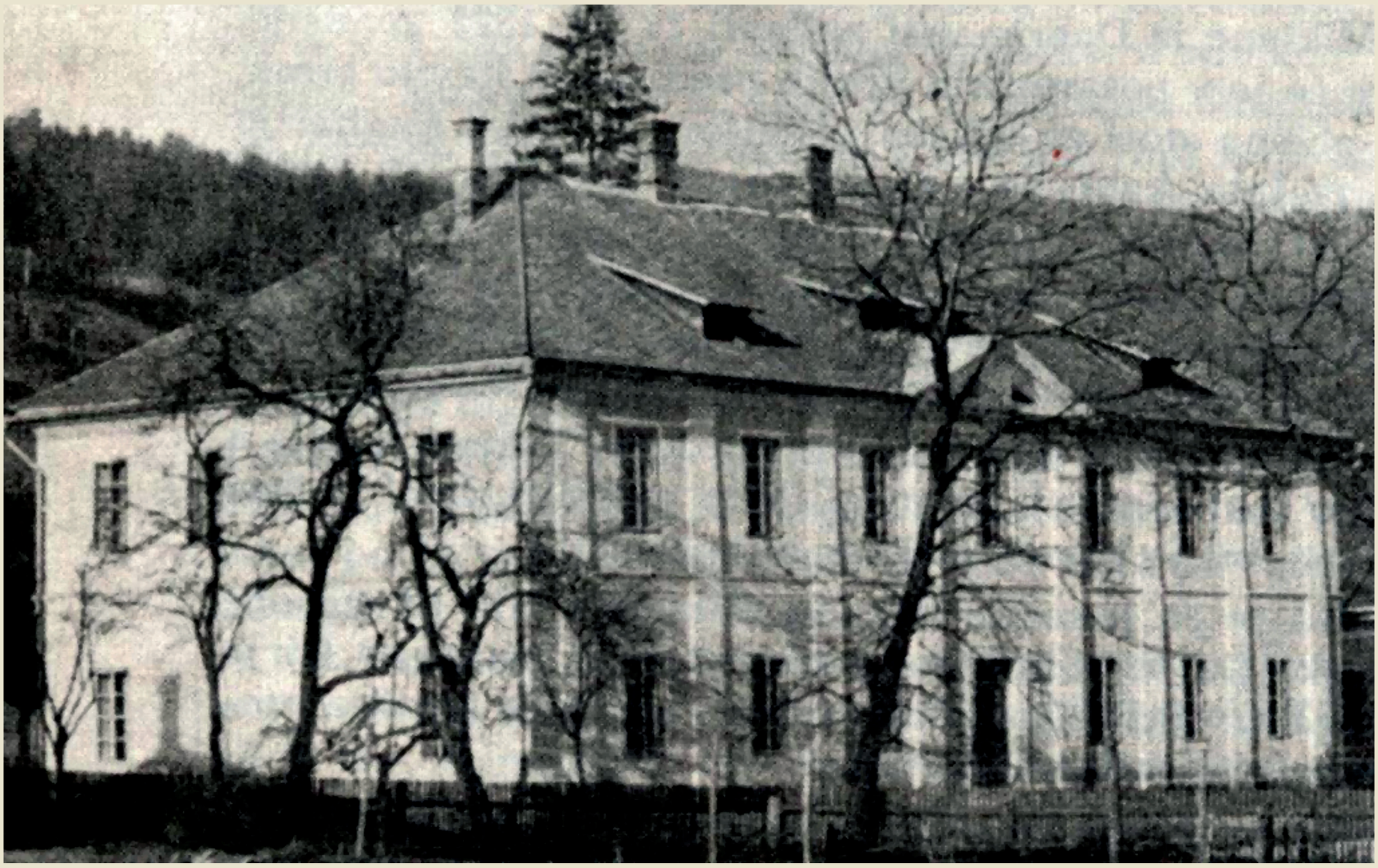
Ko minejo, spozna,
z milino jih navda
ljubezen neumljiva.

Ne moreš prav spoznati,
kar sije pred teboj!
Kaj ti je oče tvoj,
kaj ti je tvoja mati,
kaj sta ti sestra, brat,
umeješ tistikrat,
ko smrt stoji pred vrati.

Kaj rod je, danes čutim,
kaj dom je, danes vem,
ko z bridko tožbo grem
nad domom, nad razsutim.

Kot jedro iz lupin
sladak se je spomin
izvil z udarcem krutim.

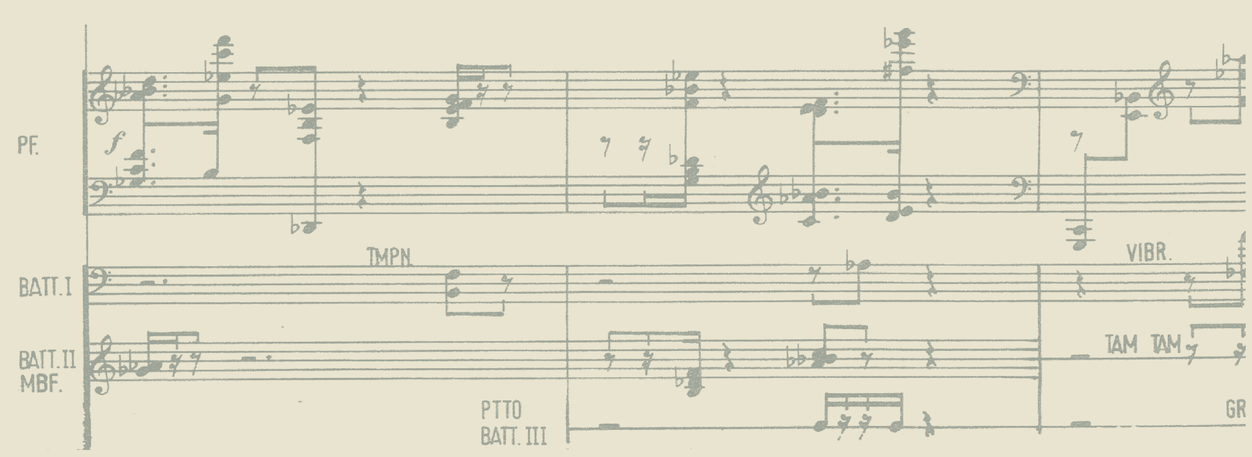
Otroštvo in mladost

Stara prevaljska šola, kjer sta učila oče Ivan in mati Nežka Lebič

Brata Lojzi in Joživ med drugo svetovno vojno pred Kugovnikovo hišo, v kateri so takrat stanovali

»V času druge svetovne vojne je bila pri nas materinščina prepovedana in so nam otrokom zato ob večerih, v obvezni zatemnitvi, doma brali slovenske knjige, kdaj pa kdaj smo po tihem zapeli. Iz tistih dni so mi ljudska pesem, slovenstvo in narodno dragocene vrednote. Čeprav sem o glasbi vedel le toliko, kolikor sem nabral po cerkvenih korih, kaj malega teorije in klavirja, sem čutil, da sem z njo zaznamovan. Starša sta prihajala še iz dobrih starih šol, ki so od učiteljev obvezno zahtevale zdrav glas, posluh in igranje vsaj enega inštrumenta. Ravenska gimnazija z ravnateljem Francem Sušnikom, možem evropske širine, in profesorji so mi dali za popotnico neko univerzalno etičnost, ki ji želim ostati zvest. Glasba mi je že iz tistih časov velika skrivnost, nerazložljiva in čudežna. Skladatelj sega nekam, kjer v resnici ni ničesar, ne črpa iz spomina ne iz vidnih predstav ne iz pojmov, kvečjemu iz tišine.« (Lebič, 2003)

Po deveturni vožnji do Ljubljane snemanje v radijskem studiu, danes Mestno gledališče; na levi Lojze Lebič – harmonika, na sredini Jože Lebič – citre

Koroška, študij, arhetipi

Rodna Koroška je zaznamovala Lebičevo človeško naravo in umetniško pot. S Koroško je ostal vselej globoko in neprekinjeno povezan.

»Veliko mest in koncertnih dvoran sem preromal. Tam te ne sprašujejo, od kod si in kdo. Pomembno jim je, kaj prinašaš v skladateljski prtljagi. Dosti sem pustil v stisnjeni Mežiški dolini pod Uršljo goro in Peco, a od tam, od doma in ljudi, veliko tudi odnesel.« (Lebič, 2010)

»Pravijo, da človek zapusti dom, a domači svet nikoli ne zapusti človeka. Morda se tega ne zavedamo, a zagotovo nosimo s seboj glasbeni slovar krajev, iz katerih prihajamo; jaz koroškega. Nekatere arhetipske glasbene poteze bi kot koroške znal celo opisati: široka, v velike obsege razpeta melodika – osamljenost, v akorde nadpostavljeni harmonski toni – hrepenenje, odsotnost motoričnih, živahnejših ritmov – okornost in zavrtost.« (Lebič, 2003)

Študij arheologije je odločilno zaznamoval Lebičevo ustvarjalno pot.
»Ta lepa veda je v meni pustila sledove. Ob njej sem odkrival vrednote, ki se jim današnji svet odpoveduje: modrost antike, religiozne razsežnosti, kako so pod površjem vsakdanjega hrupa pomembnejše stvari. Kadar pomislim na naše arheološko pomembne kraje, kot so Stična, Vače, Poštela, Rifnik, Most na Soči, Šempeter ..., mi je, kot da ljudje od tam iz davnih dni začudeni gledajo na nas – in naš bežen trenutek v kroglasti podobi časa – ter neusmiljeno sporočajo, kako svojemu življenju in delu ni treba pripisovati tako velikega pomena. Porečete naivno. Morda so tudi 'vsebine' moje muzike dokaj naivne stvari: veter, voda, nočni mir, viharji ..., univerzalni zvoki, razpeti med abstraktni ekspresionizem in magični realizem. To pa so arhetipi – glasbeni praliki, ki so od nekdaj del naše narave ter povezanosti umetniškega, estetskega, nravstvenega, etičnega in duhovnega – metafizičnega. Prišel sem iz tradicije narave, očetovih knjig, petja in orgel ter ljudskih pesmi. Nič romantičnega, prej skrivnostne okamenine glasov. Ko razmišljam o prasvetu in mitičnem, ki da odmeva v moji glasbi, začuden ugotavljam, kako so se me večkrat dotaknila ljudska besedila, na primer o urokih ali pa kar v dveh obsežnih kantatah (*Ajdna*, *Miti in apokrifi*) srhljiva arhaika pripovedi *Godec pred peklom*«. (Lebič, 2010)

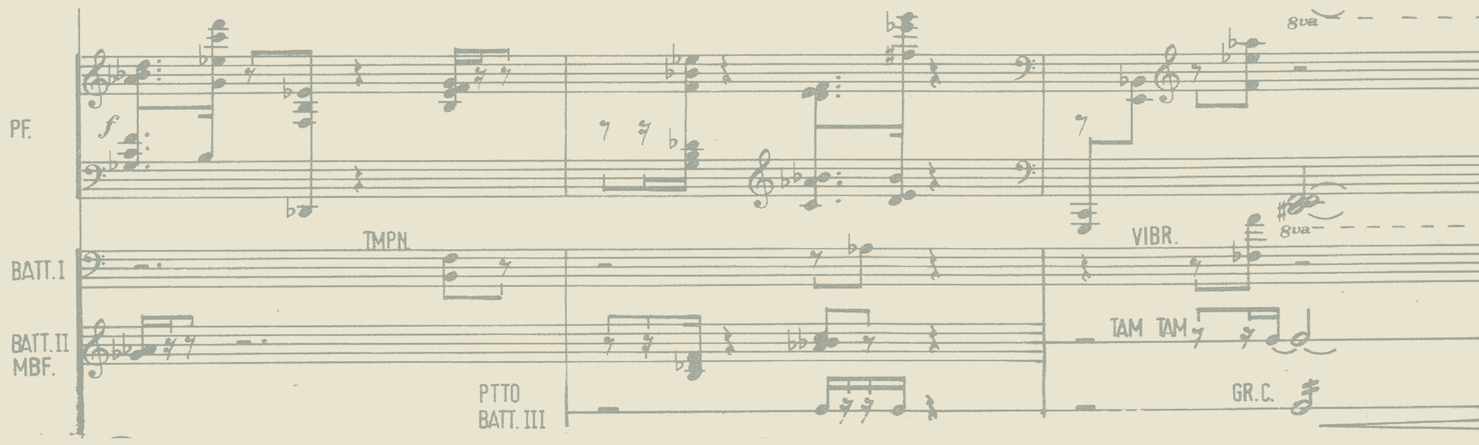
Peti razred Gimnazije Ravne na Koroškem, spredaj v sredini razrednik prof. Josip Mravljak, v zadnji vrsti v sredini brata Jožiin Lojzi Lebič

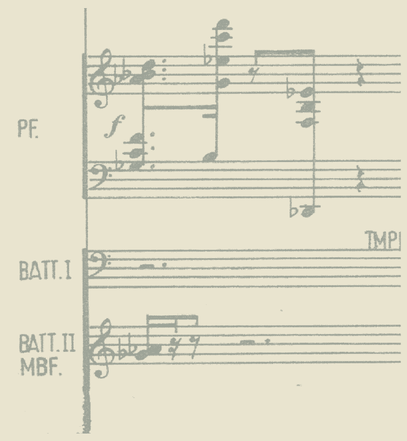
Lebičeva družina, od leve: Lojze Lebič, brat Jožiin, nečak Janez (sin sestre Dorice), pred njim Andrej (sin brata Marjana), mama Nežka Lebič in ati Ivan Lebič, brat Marjan s sinom Markom, za njim Marjanova žena Majda (roj. Vrtačnik)

Na domačem dvorišču, iz študentskih časov

Zborovski preboj na mednarodna prizorišča

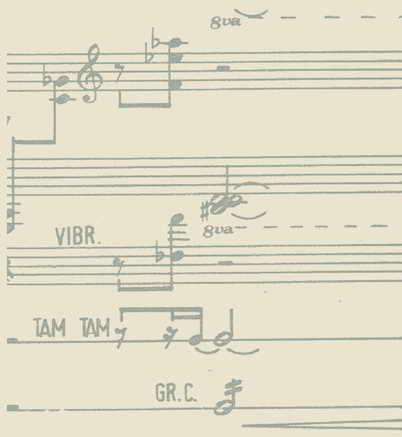

Srečanja s sodobnimi evropskimi skladateljskimi tokovi so Lebiča oblikovala tudi kot poustvarjalca, dirigenta: najprej zbora ljubljanskih študentov APZ Tone Tomšič in kmalu nato Komornega zbora RTV Ljubljana. Z domišljenimi, takrat neznanimi, drznimi sporedi, a tudi predano navezanostjo na davno slovensko, tudi ljudsko izročilo in predvsem z izpiljenimi izvedbami, je že zelo zgodaj uveljavljal novo smer v našem zborovskem poustvarjanju. S komornim zborom RTV Ljubljana je nastopal na mnogih uglednih festivalih po svetu kot so Festival musica antiqua Europae Orientalis (Poljska), Festival van Vlaaderen (Belgija), Festival v Jihlavi (ČSSR), na zagrebškem Bienalu za sodobno glasbo, Ohridskem letu, Dubrovniških letnih igrah in drugod.

»Tako prefinjen spored ne prenese povprečne izvedbe. Prireditelji Flandrijskega festivala se prav gotovo niso zmotili, ko so za vrsto koncertov vokalne polifonije 15. in 16. stoletja povabili v gotsko dvorano bruseljske mestne hiše tudi komorni zbor RTV Ljubljana. Čudoviti glasovi so se spremenili v instrument, kakršnega si lahko le mislimo za izvedbo tako občutljivih renesančnih umetnin. Zato so umetniške kvalitete zbora v polni meri oživile trajne vrednosti vokalne polifonije. [...] Vsaka točka programa od Gallusa prek Gesualda da Venose do Claudija Monteverdija je bila naštudirana izredno skrbno in podana s pristnim občutenjem in inteligenco. Ta izjemen koncert je dosegel velik uspeh in ga lahko uvrščamo med najboljše prireditve Flandrijskega festivala.« (kritika s koncerta na Flandrijskem festivalu, 1968)

Na koncertu Komornega zbora RTV Ljubljana, Mednarodno muzikološko združenje v Ljubljani, Narodna galerija, 1967

Komorni zbor RTV Ljubljana, skrajno desno v prvi vrsti dirigent Lojze Lebič (med 1963–1972)

Lojze Lebič, dirigent
APZ Tone Tomšič (1961–1963)

Doma svetovljan, v tujini Slovenec

»Bilo je v šestdesetih letih, enem tistih milostnih časov, ki so se v socialističnem svetu imenovali odjuga, in so se meje do sveta odškrinile. Skoraj zadušilo me je od neizmerne svobode, ki je zavrela v trikotniku med Darmstadtom, Varšavsko jesenjo in Zagrebškim bienalom. John Cage je z molčečo skladbo *4' 33"* že dosegel tišino, Pierre Boulez je s *Strukturami* segel po skrajnem kompozicijskem avtomatizmu, vmes pa divje zvočne kaskade, zavijanje klastrov, odmevi zvočnih eksplozij, razgrajanje tolkal; velik divji zvok, ki me je že od nekdaj pritegoval. Vse sem želel preskusiti: aleatoriko, happening, odprto formo, mobile ... a kaj, ko se mi je vse, če sem izpustil vajeti iz rok, izšlo v nezadovoljnost in puščobo. Meni. Mnogim drugim je uspevalo. Ustavil sem se in premislil tudi o tisti globokoumni prispodobi o zapeljivosti in prepovedanem sadežu. Odločil sem se za omejitve, skušal ostati na tleh med ljudmi, ne da bi se odpovedal kateremu koli tehničnemu, elektroakustičnemu ali drugačnemu sredstvu, ki mi je potrebno pri lovljenju ravnotežja med logiko razuma in 'logiko' srca, med dolgočasjem nereda (igrajte, kar hočete) in plodnim bogastvom zvočnega izobilja. Moji estetski nazori so zaprti. Spoštujem avtorstvo. Vse želim ustvariti sam, s svojimi rokami in biti za vse odgovoren. Moji zapisi so dokaj natančni, tudi kadar se podam v pustolovščine z 'nadzorovanim' naključjem.« (Lebič, 1994)

Lojze Lebič, Vic Nees, snemanje plošče *I fiaminghi in Europa* za belgijski radio, 1969

Izvedba Lebičevega dela v Parizu, 1979

Jeunesses Musicales, Grožnjan, 1989, na gostovanju v Posagnu (Bojan Gorišek, Lojze Lebič)

»Iz generalne skupščine Mednarodnega združenja za sodobno glasbo (ISCM) so mi izpred let v Hongkongu ostale besede, ki jih je izrekel malezijski delegat: 'Občudujem Bacha, Beethovna, Debussyja, toda svoje poglavje glasbene sodobnosti si moramo napisati sami. Ne Boulez, ne Penderecki tega ne moreta storiti namesto nas.'« (Lebič, 2010)

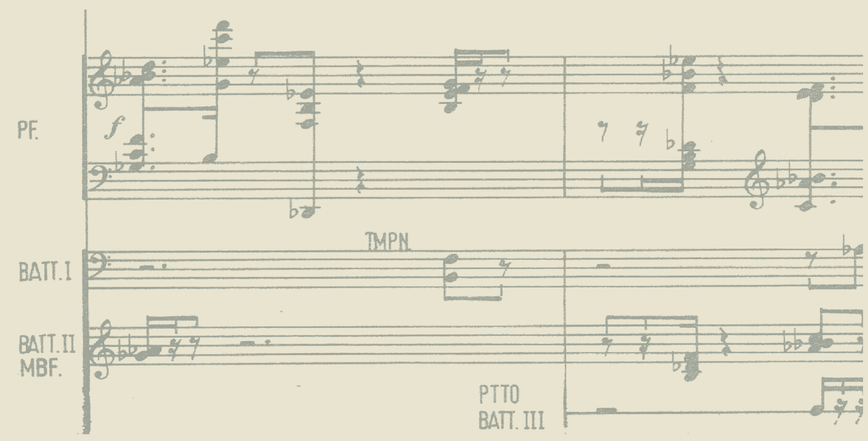
ISCM Hongkong, 1998; Lojze Lebič, Trigwe Nordwal (Švedska), Zygmund Krauze (Poljska), Pál Rózsa (Madžarska)

»Lojze Lebič je skladatelj svetovnega formata« (Marko Letonja)

»Komponiranje – vsako umetniško ustvarjanje – je svobodna estetska izpoved, *confessio estetica*. Vendar ko je ustvarjalec sam s sabo v svojem ateljeju, pred praznim papirjem, mu vsestranska svoboda ni v pomoč. Prvi ustvarjalni vzgib sproži šele vprašanje, kaj s to svobodo, kje začeti, kaj izbrati (selekcija), kako gradivo izrabiti (ekonomija), kako v neskončnih variacijskih možnostih in v krušljivem materialu zvokov najti formo«. (Lebič, 1995)

»Glasba me nikoli ni privlačevala na meščanski način kot zvok domačega glasbila, orkestra, znamenitih izvajalcev ali kot prijetno razpoloženje v koncertni dvorani. Veliko več mi je od naštetega: skrivnostni svet, ki je, kadar sem v njem kot skladatelj ali poslušalec, samo moj.« (Lebič, 1982)

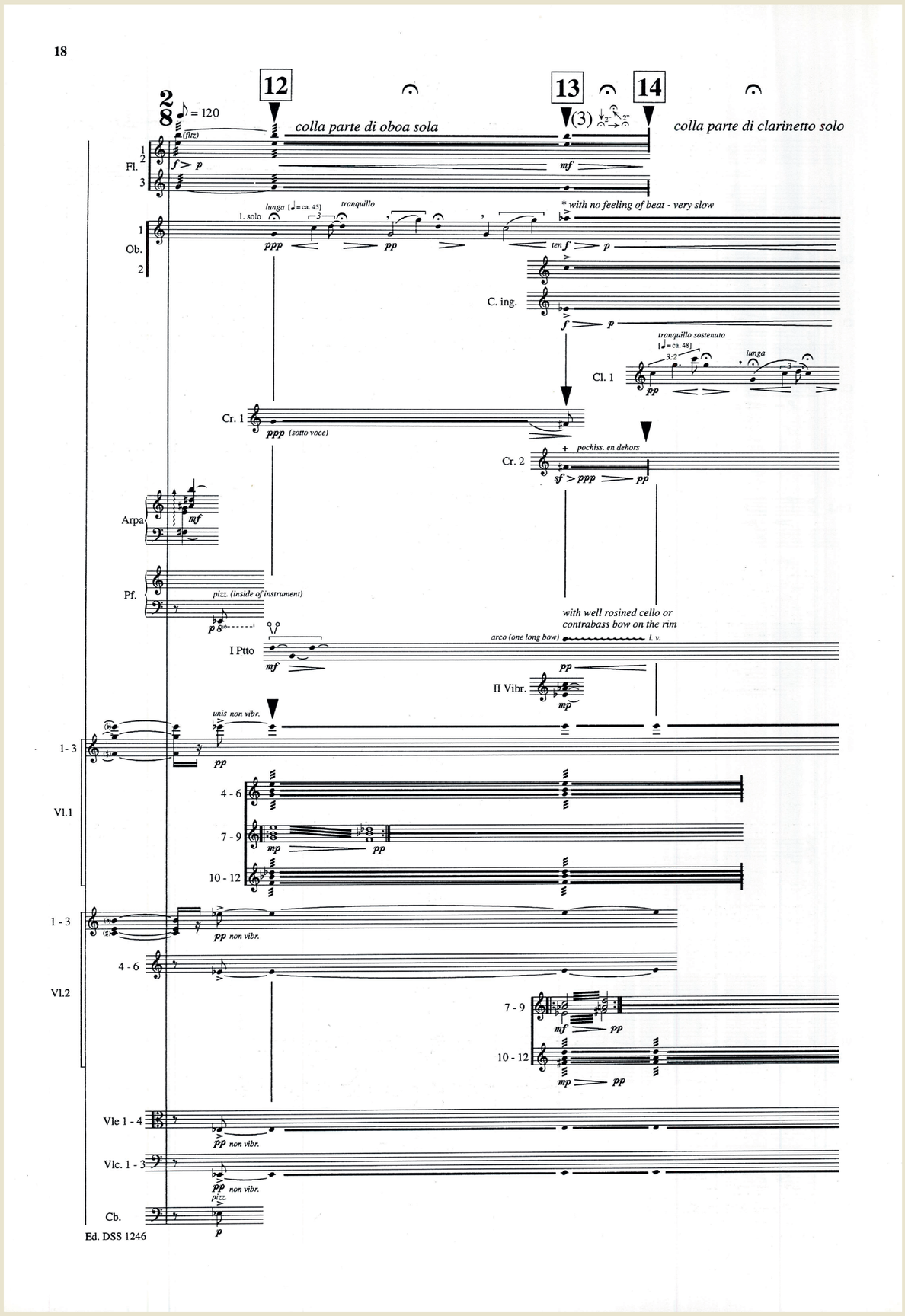

Skladatelj v kabinetu na SAZU

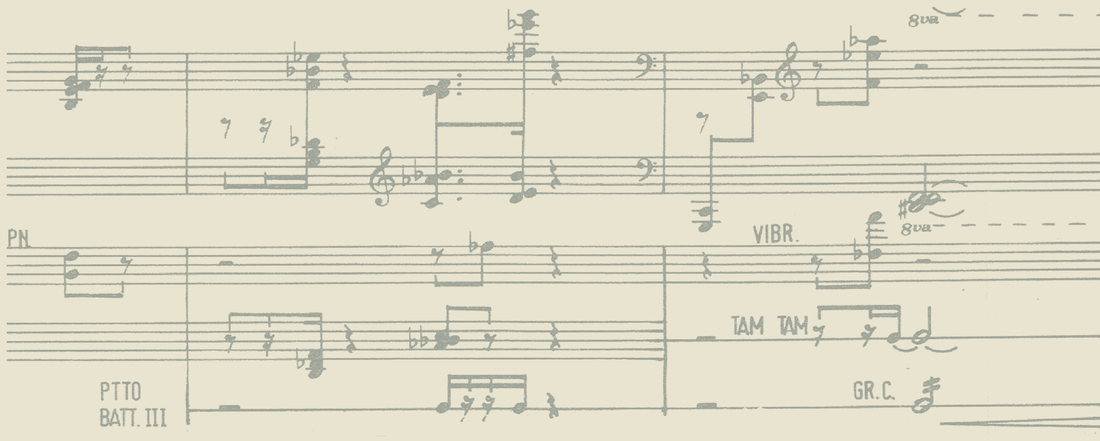

Skladatelj za delovno mizo s »prijateljico«

Lebičeva »zveneča metafizika«

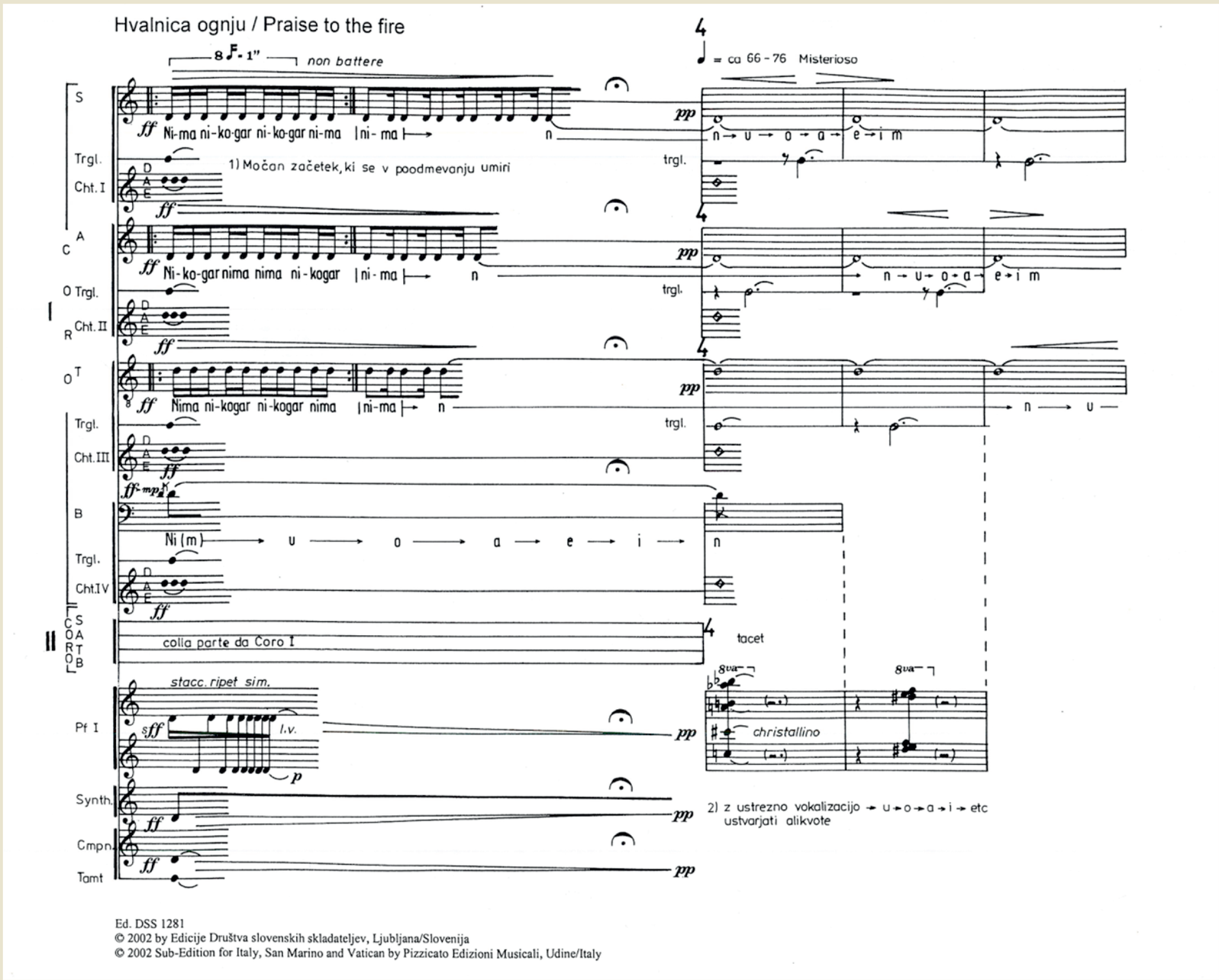
Odlomek iz simfoničnega dela *Queensland music*, nastalega po naročilu Simfoničnega orkestra iz Queenslanda, 1989

»Koreninim v drugi dunajski šoli, v ekspresionizmu (*Požgana trava*). Potem so očitna ukvarjanja z dodekafonijo in serialnostjo (*Sentence*, *Glasovi*), namesto vrst mi izdatneje služijo statistična razmerja (*Atelje II* in *Atelje III*), harmonska gravitiranja (*Tangram*), z drugačne ravni pogled na ekspresionistično preteklost (*Novembrske pesmi*), premik k novi stvarnosti (*Godalni kvartet*) ... Toda to so nasilne in malopovedne stilistične povezave. Važnejši so mi ustvarjalni simboli, sinestetični prebliski, asociacije najrazličnejših doživetij, okoli katerih pri delu kroži moja misel in išče zunanjih povezav: v naravi (*Korant*, *Nicina*), v literaturi (*Invisibilia*), v preteklosti (*Okus po času, ki beži*), v politiki (*Kvartet za tolkala*) ... Kadar se oziram po svojih delih, skušam v njih odkriti dva obraza. Prvi je aktualnost, ki mi je važnejši, ko skladba nastaja; drugi je estetski, ki se iz aktualnosti izvije. Stvaritev dobi svoj umetniški značaj (in zanj mi pri delu gre) potem, ko preživi svojo aktualnost.« (Lebič, 1983)

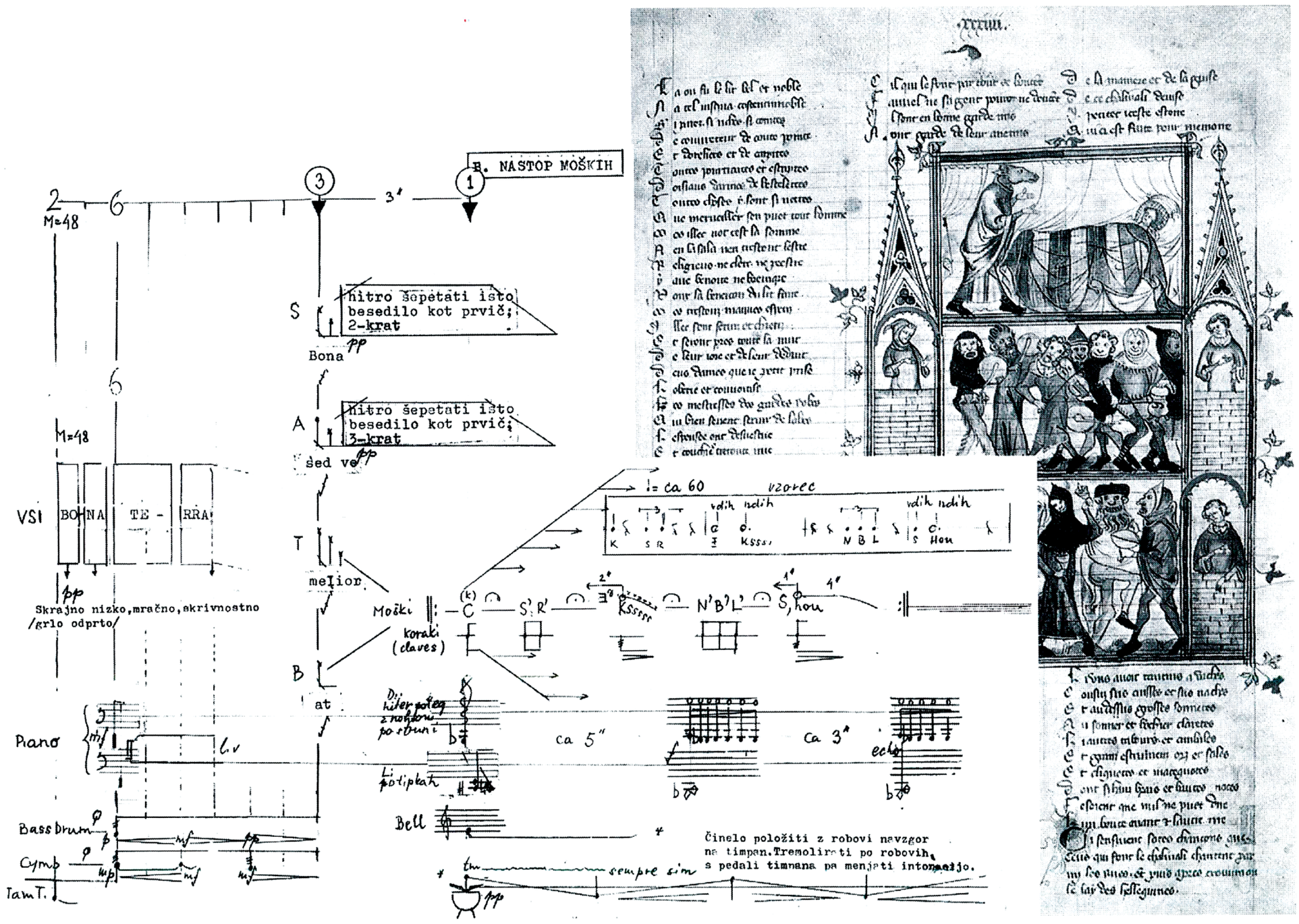
»Svoje bivanje sem vedno čutil na prelomnici med zahodno Descartovo logiko računajočega uma (Messiaen, Boulez ...) ter vzhodno Pascalovo logiko srca (Ligeti, Lutosławski ...).« (Lebič, 1994)

»Ne težim k sporočilnosti. Skladbe so seizmograf duševnih stanj in razpoloženj. Če so ustrezno ujeta v zvoke, lahko vznemirjajo tudi drugega – poslušalca. Vedno bolj spoznavam, da je skladateljevanje predvsem delo z zvoki in formami, ne sporočanje.« (Lebič, 1994)

Hvalnica svetu za dva mešana zbora, klavir štiriročno, tolkala in druga priročna glasbila, štiri kitare in sintetizator, 1988, odlomek

FAUVEL '86

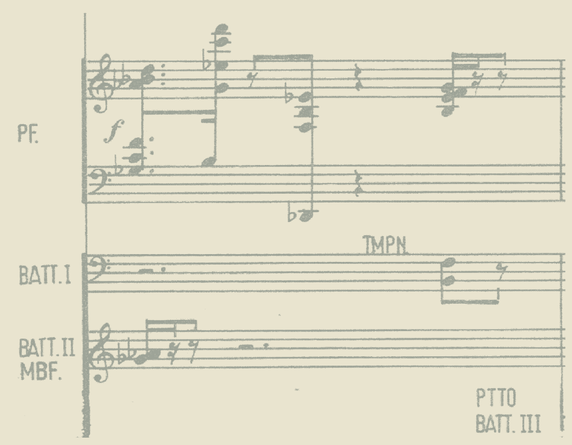

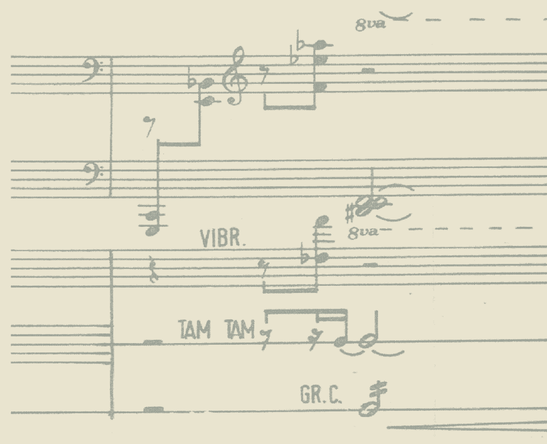
Kolaž odlomka Lebičevega rokopisa kompozicije in odlomkov iz Roman de Fauvela, kot je prikazan v Lebičevi knjigi *Od blizu in daleč*

V Fauvelu se Priliznjenost poraja,
ki vlada svet od konca pa do kraja;
Fauvel je tudi rojstni kraj Skoposti,
ki zna ljudem na prave strune gosti;
Nizkotnost in Nestanovitnost čudi
in še Zavist in Strahopetnost tudi –
vseh teh šest dam, ta hip imenovanih,
v Fauvelu je na enem kupu zbranih;
kdor to uganko hoče razumeti,
ta mora damam prve črke vzeti
in jih v ime Fauvel po vrsti zbrati,
v ime, ki seje spor in boj med brati.

Flatterie – priliznjenost
Avarice – skopost
Uilénie – nizkotnost, sprijenost, grdobija
Variété – nestanovitnost, nezvestoba
Envie – zavist
Lâcheté – strahopetnost

Fauvel '86 je glasbeno-scensko delo za mešani zbor, soliste, inštrumente, elektronsko glasbo in zvočne posnetke, napisano leta 1986 ob štiridesetletnici zbora APZ Tone Tomšič Univerze v Ljubljani.
Naslov skladbe je akrostih in ključ do šestih naglavnih nečednosti. Zgodba, nastala na francoskem dvoru v 14. stoletju, pripoveduje o slabih človeških lastnostih, združenih v prevarantskem oslu, ki ga boginja sreče zavihti na prestol. Škofje, grofje in meščani se gnetejo ob umazanem oslu ter ga v nepopisnem častihlepju in požrešnosti čistijo in gladijo, da bi jim namenil svojo pozornost.
Satirično alegorijo je Lebič uglasbil v šest zborovsko-scenskih prizorov, vsakega pa obvladuje zanj tipični način zborovsko-pevske artikulacije. »Raba raznih jezikov (stare francoščine, latinščine in slovenščine) meri na nadčasovne vidike zgodbe o univerzalni človekovi nezadostnosti in šibkosti.« (Lebič)

Mislec

»Glasba je najprej najvišje spoznanje, je mnogoznačen človeški simbol, potem šele z besedo (ki je dokaj enoznačna) razberljiv organizem.« (Lebič, 1983)

»Glasba je z zvoki napolnjen čas, ki ga doživljamo dvojno. Zahodnjaško, eshatološko, od začetka usmerjenega k določenemu cilju – smrti. Tudi skladbo kot estetski predmet hočemo videti zamejeno z začetkom in koncem. Vsa zgodovina zahodne glasbe je postopno zamejevanje muzike v okviru avtonomne, od življenjske uporabnosti ločene umetnosti. To denaturiranje je izdatno podpirala tudi glasbena teorija, ustvarjajoč pri tem številne bolj ali manj učinkovite estetske formule in oblikovne modele. Tudi zato smo se navadili dojemati glasbo kot gibanje v določeno smer in skladbo za končano, ko je dosežen cilj, ko je načrtovana oblika izpolnjena in čutimo njene dele med seboj upravičene ter skladne s celoto.
Je pa še drugačno doživljanje glasbenega časa; kot pri vzhodnjakih ali ljudeh, ki so se zmožni povsem predati improvizaciji. Tem glasba ni objekt (kot stavki v simfonijah, med katerimi ne smemo niti zaploskati), marveč dogajanje, ki spodbuja samo sebe. Čas izpolnjujejo ciklično ponavljajoči se vzorci enake energije, brez začetka in konca ... Je mogoče še kdaj pričakovati spojitev med strogim in zaprtim evropskim oblikovnim mišljenjem in 'odprto obliko', kakršno poznajo zunajevropske glasbene kulture; med Antonom Webernom in Stevom Reichom ali Philom Glassom?« (Lebič, 1985)

»Glasba je svojevrstna emancipirana matematika. Z njo je mogoče ustvarjati konstrukcije, ki se na področju duha izkažejo za enako smotrne in uporabne kakor matematika v fizikalnem svetu. Nič tehnicističnega ni v tem. Matematična razmerja so vdelana v kozmos, so univerzalno navzoča in naravni človek jih je s sluhom nezavedno že zdavnaj občutil. O povezavi med simbolnimi ali svetimi števili in glasbo ni dvomiti – pentatonika, heptatonika, naravno temperirani sistemi, razmerja zlatega reza. Znani 'varčnostni princip', ki uravnava naravo (minimum-maksimum problem, kakor to imenuje račun variacije), se nazorno kaže tudi v glasbenem prostoru.« (Lebič, 1985)

